

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Váradi Natália

**Az 1956-os forradalom és szabadságharc
kárpátaljai vonatkozásai**

DE Bölcsészettudományi Kar

2008

Disszertációm témája: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai.

A magyar történelem eseményei között az 1956-os forradalom kiemelkedően fontos szerepet tölt be. Olyan forradalom volt ez, amelynek hatása messze túljutott Magyarország határain, s érdeklődést váltott ki az egész világon.

Választásom azért esett erre a témára, mert annak ellenére, hogy úgy Magyarországon, mint Nyugaton már sok kutatási eredmény látott napvilágot Magyarország történetének erről a szakaszáról, a FAK országainak sajtójában, szakirodalmában, főleg az oroszországiban, valamint Kárpátalján, csupán az utóbbi időben kezdtek megjelenni olyan publikációk, amelyek elképzelést adnak az akkori magyarországi eseményekről.

A 80-as évek közepétől kezdődően Ukrajnában, ezen belül Kárpátalján is, elkezdődött a múlt átértékelése. A történészek hozzáálltak olyan témák tudományos kutatásához, amelyek korábban tabunak számítottak. Ez utóbbihoz tartozik az 1956-os magyar forradalom és kora. E fontos esemény régióinkban igazából még nem képezte széles kitékintésű vizsgálódás tárgyát. A helyi magyarságnak 1956 eseményeire való reagálásával kapcsolatban már megjelentek ugyan írások, de ezek a téma feltérképezéséhez alig járultak hozzá. Ebből a szempontból a magyar forradalom eseményeinek a kárpátaljai anyagok alapján való kutatása és a kortársak visszaemlékezéseinek rögzítése fontos és aktuális. Hisz a magyarországi hasonló kutatásokhoz kapcsolva nagymértékben kitégíthatja a forradalommal kapcsolatos eddigi ismereteinket.

Áttekintve a forradalom történetét felölelő szakirodalmat, észrevettem, hogy a forradalommal kapcsolatos események mind Erdélyben, mind Felvidéken részletes vizsgálódás tárgyát képezték, a kárpátaljai láncszem azonban – egy-egy visszaemlékezés közreadásán kívül – csaknem teljes egészében hiányzott.

A dolgozat fő célja az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásának bemutatása a korabeli sajtó, szakirodalom, kárpátaljai és magyarországi levéltári adatok, s a kortársak visszaemlékezéseinek keresztül.

A dolgozat megírásánál a következő módszereket alkalmaztam: dokumentumelemzés, szövegek elemzése, a nyomtatott sajtótermékek szövegének elemzése, nem szöveges információk elemzése, megfigyelés, statisztikai adatok másodlagos elemzése, spontán-, strukturált-, fókuszcsoporthoz, kevert-, mély-, valamint az életútinterjú módszerét.

A téma aktualitását specifikus vizsgálati anyaga, valamint több szemszögből való ábrázolásmódja adja.

A rendszerváltás óta már Kárpátalján sem vonják kétségbe az 1956-os forradalom és szabadságharc jelentőségét, résztvevői történelmi érdemeit, sőt több kárpátaljai '56-ost is kitüntettek.

A szovjet vezetés mindent elkövetett annak érdekében, hogy eltitkolja a nép elől azt a tényt, hogy a magyarországi felkelés volt Európában a szovjetrendszer törekvéseivel szembeni első fegyveres kihívás. Az újabb kori magyar történelemben nem volt olyan esemény, amelyet annyira eltorzítottak volna, mint a magyar forradalmat. A kárpátaljai magyar ifjúság teljesen el volt zárva '56 eseményeitől. Céljuk az volt, hogy '56 pozitív hatását a magyar lelkekre és a magyar nemzet jó hírnevét a világban aláássák. A forradalom nemzetközi tekintélyének csökkenésével pedig azt akarták elérni, hogy a magyarokra akasztott jelzõt, miszerint „Hitler utolsó csatlósa”-i voltak, tovább erősítsék; mert így az 1956-os magyarságot nem mint a polgárjogok és a nemzeti függetlenség bajnokát tekinti majd a világ, hanem olyan nemzetet lát benne, amely forró fejjel inkább bajt keverõ, mint öntudatos és megfontolt.

A kutatás hét részbõl áll. Az elsõ fejezetben betekintést nyerhetünk Kárpátalja történelmi múltjába, sorsának alakulásába a második világháborút követõ idõszakban.

A második fejezetben arról számolunk be, hogy mit írtak a forradalomról 1956 végén, valamint 1957 elején a Kárpátalján megjelent újságok — milyen hangsúlyt fektettek a forradalom eseményeire, mit emeltek ki leginkább, és mit szorítottak háttérbe, hogyan nyilatkoztak a szemtanúk, milyen más nemzetiségû újságok cikkeit vették át az eseményekkel kapcsolatban.

A kárpátaljai történelmi szakirodalomban elõször kitûzött cél a helyi sajtó reagálásának bemutatása az 1956-os magyarországi forradalom eseményeire, hisz az események nagy visszhangot váltottak ki a helyi lapokban is. A forradalommal kapcsolatos hírek már a forradalom kitörésének elsõ napjaiban megjelentek a helyi sajtó lapjaiban. Az eseményeket mindvégig ellenforradalomnak nevezték, amelyet külföldrõl irányítottak a szocializmus megdöntése céljából.

A magyarországi eseményekrõl szóló riportok, amelyek a helyi sajtóban jelentek meg, a figyelmet fõképpen a magyar kommunisták kivégzésének, szovjet katonák meggyilkolásának, párt- és állami intézmények elfoglalásának az eseteire terelték, ami természetesen felháborodást és az áldozatok iránt megnyilvánuló részvétet váltott ki.

Munkám során arra a következtetésre jutottam, hogy az 1956-os eseményekkel Kárpátalján s a világban is sokat foglalkoztak a forradalom napjaiban, illetve az azt követõ idõszakban. A forradalmat 1956 végén több mint 200 cikk öleli fel a kárpátaljai sajtóban. Az újságok csaknem minden számában jelent meg publikáció a magyarországi helyzetrõl.

Előfordult, hogy egy szám több cikket is közölt az eseményekről, amelyek az újság különböző oldalaira kerültek, azonban legtöbbször a hátulsó lapokra. Esetenként a fontosabb tudósítások között, de legtöbbször csak kevésbé fontos írások között foglalnak helyet. Vannak tudósítások, amelyek egy-két flekket is kitöltöttek. A helyi lapok sok olyan írást publikáltak, amelyet a Pravdából, a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának lapjából vettek át.

Az 1956 végén és 1957-ben megjelenő könyvek többnyire az újságokból átvett cikkeket tartalmazzák, azok igazságát bizonygatják. Minden forradalomról szóló publikációnak és könyvnek szovjet beállítottsága van, amit a dolgozat is tükröz.

A harmadik fejezetből kitűnik, hogy milyen, eddig még soha nyilvánosságra nem hozott dokumentumokat őriz a Kárpátaljai Megyei Levéltár a magyar forradalomról.

Kárpátalján a legújabb kor vizsgálatának útjába még napjainkban is – érthetetlen okokból – akadályokat gördítenek. Az Ungvári Megyei Levéltár anyagához ma sem könnyű – mondhatni szinte lehetetlen – hozzáférni, csak kevés kutatónak adatik meg. A helyzetet nehezíti az is, hogy amennyiben engedélyezik a kutatást, a dokumentumok egy része titkosított, még mindig nem hozzáférhető.

A kárpátaljai levéltári dokumentumok főként azt boncolgatják, hogy milyen lázításokat, mozgalmakat próbáltak szervezni a kárpátaljai magyarok, ezzel is kifejezve azt, hogy szimpatizálnak, együtt éreznek a magyarországi forradalmárokkal, illetve azt, hogy hogyan büntették meg ezeket a lázítókat. Ezekből a dokumentumokból tudjuk azt is, hogy a népfelkelés leverése után Kárpátalján kezdődött el a hadbíróságok sorozata, ahol kárpátaljai magyarok voltak a tolmácsok. Ugyanis az ungvári börtönbe került az eseményekben résztvevő magyarországi és kárpátaljai fiatalok több csoportja. A levéltárban őrzött anyagok főleg hadbírószági ügyek.

1956 kárpátaljai vonatkozásainak megírásánál feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy igen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriásivá, hogy ártatlan embereket zárjanak börtönbe, elrettentésképpen a többiek számára.

A Kommunista Párt 95 tagú bizottságot vezényelt ki különböző városokba és falvakba, hogy beépülve a helyi szervezetekbe, minden mozgalmat jelentsenek. A magyar lakosság körében végzendő nevelőmunka erősítése céljából, a területi központból a járásba irányítottak 6 lektort, akik előadásokat tartottak az embereknek. November 4-én a járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakossággal azzal a céllal, hogy megmagyarázzák a lakosságnak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programbejelentését, valamint a Nagy Imre-kormányból kivált 4 politikus levelének lényegét.

Munkám megírásában adatközlőim is sokat segítettek, hiszen többen olyan adatra emlékeznek, amelyeket nem találunk meg a szakirodalomban. A negyedik fejezet, oral history, a kárpátaljai lakosok visszaemlékezéseit tartalmazza, és főként azok visszaemlékezését, akik önkéntelenül is valamilyen szerepet kaptak a forradalom eseményiben katonaként, tolmácsként, sofőrként stb.

A visszaemlékezőkkel készített riportokból megtudhatjuk, hogy milyen érzéseket váltott ki a kárpátaljai magyar lakosokban az 1956-os forradalom, milyen helybéli eseményekre emlékeznek vissza, mit vártak a forradalomtól, honnan kapták a híreket, milyen megmozdulásokat szerveztek, miként fejezték ki egyetértésüket anyaországi testvéreikkel. Az is kiderül viszont, hogy a régió magyar nemzetiségű lakosságába táplált félelem és bizalmatlanság mai napig kitörölhetetlenül él az emberek többségében.

Kárpátalján több szovjetellenes politizáló csoport jött létre a magyarországi események hallatára. A híreket részben a rádióból hallották, részben a szomszédos, határmenti, magyarországi településekről élőszóban kapott hírek hatására eldöntötték, hogy valamit nekik is tenniük kell. Így jöttek létre politikai csoportok például Nagyszőlősön, Mezőkaszonyban, Beregszászon, Gálócson, Ungváron stb. Azonban tagjaik hamarosan a KGB kezére kerültek, és következtek a hosszú börtönhónapok, -évek. A légerekből hazatérve pedig a léleknyomorgató KGB-megfigyelés, sanyargatás. Többeket pusztán szóban megfogalmazott véleményük miatt kizártak az egyetemről –már akit egyáltalán felvettek egyetemre, miután kiderült, hogy volt politikai fogoly– vagy eltávolítottak munkahelyükről.

Kevesen tudnak arról, hogy a megtorlások áldozatai között voltak papok is, akikre igyekeztek rásütni az ellenforradalmi jelzőt. Ennek a KGB által nyitott hajszának lett áldozata például Gálócsi Endre református tiszteletes is.

Kárpátalján a magyarság körében a magyarországihoz hasonló forradalmi megmozdulásokra, fegyveres harcokra nem került sor. Az itteni magyarság viszont ideig-óráig visszanyerte önbizalmát, s reménykedett a totalitárius diktatúra megszüntetésében, a kötelező beszolgáltatások eltörlésében, a házkutatások, megtorló intézkedések, deportálások felszámolásában. Értelmiségiek, iskolások, kétkezi munkások, földművesek fejezték ki együttérzésüket a magyar forradalom eszméivel, s mindazokkal, akik fegyverrel a kezükben harcoltak. Többen megkíséreltek átszökni a szovjet-magyar határon, hogy fegyverrel a kezükben harcoljanak a magyar forradalom védelmében, azonban a szovjet hatóságok visszatoloncolták őket.

A Kommunista Párt és államvezetés attól tartott, hogy a forradalmi eszmék átterjednek Kárpátaljára is, s ezáltal hasonló megmozdulásokra kerül sor. A legszigorúbb intézkedéseket vezették be, hogy a forradalmi eszmék terjedését, a forradalmi hangulat

kialakulását megakadályozzák. Növelték a határőrség létszámát, elrendelték a gyorsadtestek riadókézsültségét.

Egy újabb fejezet – az ötödik – szól a sokat vitatott Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának körülményiről. Kutatásaim szerint a majdnem egy időben két nyelven – oroszul, valamint magyarul – készített, majd Balla László által lektorált ún. szolnoki beszédet Ungvárról sugározták. Balla László, 1956 november első napjaiban az Ungvári Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségének vezetőszerkesztőjeként dolgozott. November 3-án éjszaka az Ungvári Rádióba rendelték őt, és a területi pártbizottságba beregszászi laptól Lusztig Károlyt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az elejtett szavakból tudták, hogy Kádár János Kárpátalján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. A szolnoki helyszín megjelölése a bábkormány magyarországi voltát volt hivatott bizonyítani.

A kutatások szerint a Damjanich Rádió megszokott adását november 4-én csak 22 óra 5 perckor kezdte. A stúdió és a rádióállomás megszállására sem azért volt szükség, hogy a Kádár-kormány megalakulását innen adják először hírül, hanem, hogy a szolnoki rádió ne működjön, s a szolnoki rádiósok ne hogy megzavarják az Ungvárról és a mozgó szovjet katonai adókról leadott közleményeket.

A hatvanas évek elején Gál Gyula, a szolnoki stúdió 1956 után kinevezett vezetője, a stúdió pánccs szekrényében őrzött két magnetofontekercset a Budapestről Szolnokra érkező bizottság előtt meg kellett, hogy semmisítse. A tekercseket a stúdió udvarán égették el. Az égetés előtt Kövér Gyula és Kovács Árpád mindkét szalagba behallgatott – az egyik rossz, a másik jó minőségű felvétel volt, de tartalmi különbségek is voltak a két szalag között. A tekercseken Kádár felhívása volt, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásáról.

Sokan nem tudják, hogy a magyar forradalmárok jelentős részét Kárpátaljára és a Szovjetunió más vidékeire deportálták. A hatodik fejezet erről a tényről nyújt bővebb információt. A magyar forradalmárokat az ungvári és más börtönökbe hurcolták. I. Szerov, a magyarországi hadműveletek vezetője 4000-5000 általuk letartóztatott felkelőről tud. Ezt támasztják alá Holodkovnak, a belügyminiszter-helyettesnek fellelt utasításai, beszámolóí is.

A foglyok egy részét Ungváron történt kihallgatásuk után továbbították Sztrij, Drohobics, Csernovic és Sztányiszláv börtöneibe, amikor egyrészt a magyarországi sztrájkok, az erősödő tiltakozás, másrészt a nemzetközi nyomás hatására a Szibériába indított forradalmárokat visszaszállították Magyarországra.

Vannak köztük, akik megúszták a számonkérés idejét; vannak, akik börtönbe kerültek; vannak, akik hónapokat ültek a siralomházban, minden hajnalban magukban elköszönve

élettől, családtól, jövőtől, és vannak olyanok is, akiket a harcok során elfogtak, kivégeztek - és túléltek a „fejlövést”. Mindezek ellenére élnek - hogy elmondhassák, mi történt azokban a napokban.

2007. július 10-én Viktor Juscenko, Ukrajna elnöke, Sólyom Lászlónak átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése során letartóztatottak és a Szovjet - Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel háromezer nevet tartalmaz.

Az utolsó, hetedik fejezetben a Magyarországra irányuló szovjet katonai hadműveletek megszervezésébe, lezajlásába nyerhetünk betekintést.

Vajon sokaknak volt-e tudomása arról, hogy a szovjet hadsereg vezérkara által kitervelt, „Vihar” fedőnevű hadművelet, amelyben kb. 60 ezer katona és tiszt vett részt, azt a magyar kormánytól és a magyar hadseregtől teljesen független célt tűzött ki, hogy gyorsan és határozottan, amint a fedőneve is jelzi, megsemmisítsék a magyar felkelő erőket, lefegyverezzék a reguláris alakulatokat, amelyekben mind nyilvánvalóbban volt észlelhető a felkelők támogatására irányuló törekvés, megbénítsák a szovjet csapatokkal szembenálló többi erőt, megszilárdítsák a magyarokra erőszakolt szocialista rezsimit, ezáltal megtartsák Magyarországot a varsói paktum és a szocialista tábor tagállamai közt.

A különböző adatok szerint a hatvanezer katona és tiszt közül, akik részt vettek Magyarország lerohanásának a hadműveletében, 669-en maradéktalanul teljesítették kötelességüket, mert elestek a harcokban. 1450-en megsebesültek, 51 katona nyomtalanul eltűnt. Számolatlanul maradtak azok, akik egész életükre nyomorékok lettek, erkölcsileg sérültek meg. Ezzel kapcsolatban nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik honpolgári kötelességüket teljesítették maradéktalanul: több mint 4 ezer magyar felkelő esett el. Ezek sebesültek meg és váltak nyomorékká, több mint 13 ezer ember részesült megtorlásban üldöztetés, letartóztatás, börtönbüntetés révén. Több mint 300 embert kivégeztek, körülbelül 700-at deportáltak, többek között a Szovjetunióba 200 ember disszidált.

Ismert történeti adatok szerint 1956. november 4-én –valójában már október közepén– a szovjet csapatok általános támadást indítottak Magyarország fővárosa és nagyvárosai ellen. Ezzel kezdetét vette a Moszkvából irányított „rendteremtés”. Nyilvánvaló tény az, hogy a magyar forradalom leverését Kárpátaljáról irányították a szovjet vezetők, akik az Ungvár-Munkács tengelyvonalon rendezkedtek be, ahonnan kézi vezérléssel irányították a forradalom elfojtását.

A kárpátaljai lakosság 1956-ról alkotott véleménye a legnagyobb ideológiai agymosás ellenére sem változott. A meginduló magyar könyvbehozatal és a sajtó viszonylag olcsón történő megrendelése is ezt a célt szolgálta, a kárpátaljaiak azonban ennek csak a jó oldalát fogadták el, a szükséges rossz fölött mintegy „átléptek”.

A Magyar Országos Levéltárban őrzött dokumentumok nagy segítséget nyújtottak a dolgozat megírásához.

Az 1956-os forradalom korszakának szakértői közé tartozik Baráth Magdolna, Filep Tibor, Gyarmati György, Rajner M. János, Standeisky Éva, Völgyesi Zoltán és mások, akik munkáikban részletes bemutatását közlik az 1956-os események történetének. A vizsgált korszak oroszországi szakértői közé sorolható Alekszandr Sztikalin, Vjacseszláv Szereda, Béla Zseliczky, valamint Iván Koroly. A fent említett jeles történészek többször is hasznos tanácsokkal láttak el a dolgozat megírása során.

Kárpátalja 1956-os szerepével kapcsolatban a magyar közvéleményben sokáig csak legendák, mítoszok éltek. E legendák nagy része aztán – amikor erről már szólni lehetett – igaznak bizonyultak. Kádár szolnoki beszéde, a magyar forradalmárok ungvári és más börtönökbe való hurcolása, a kárpátaljai magyar lakosok szimpatizálása a magyar forradalmárokkal, a hadműveletek Kárpátaljáról való irányítása csak egy-egy példa azokból az eseményekből, amelyeket Kárpátalja töltött be Magyarország életében '56-ban, a forradalom idején.

1956 még mindig a kimondatlan igazságok titka. Az esemény még túl korai ahhoz, hogy ismerjük a teljes igazságot. Még sok írásnak kell ahhoz megjelenni, hogy a helyi köztudatban is megváltozzon a vélemény, hogy az emberek merjenek szólni az eseményekről. Mi Kárpátalján a tényfeltárásnak még az elején tartunk, pedig történelmünk valós tényeinek ismeretein túl önértékelésünk, identitásunk szempontjából is fontos annak tudatosítása, hogy a többszörös elnyomás ellenére akadtak bátrak, hinni, tiltakozni merők.

Mára lényegesen megváltozott az 1956-os események hivatalos értékelése. Ennek egyik bizonyítéka, hogy már nem ellenforradalomnak, hanem szabadságharcnak tekintik, amely egy olyan politikai rendszert, olyan párturalmat döntött meg, amely illegálisan működött. A forradalom célja az volt, hogy a legalitáshoz visszatérjen. Ez a legalitás pedig nem volt más, mint a szuverenitás, népakarat.

A benne résztvevők számára '56 több mint a gyűlölt rendszer elleni felkelés. Az emberek sorsuk irányítását kezükbe vették, beleszóltak az alakításba és történelmet csináltak. A forradalom fejezte ki törekvésüket a jobb holnapért.

1956-os esztendő magyarországi forradalma és szabadságharca a XX. századi magyar történelem kiemelkedő, világtörténelmi hatású eseménye. Az 1956. október 23-a és november 4-e között eltelt tizennégy nap a világ érdeklődésének középpontjába emelte az európai, alig tízmilliós országot.

PUBLIKÁCIÓK:

1. „Відлуння угорської революції та визвольної війни 1956 року на Закарпатті у тодішніх історичних матеріалах.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самовідомість, Європейський університет, Київ, 2002, 3old.
2. „Революція 1956 року у спогадах сучасників.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самовідомість, Європейський університет, Київ, 2003, 3 old.
3. „Місце Закарпаття в угорській революції 1956-го року.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самовідомість, Європейський університет, Київ, 2005, 3 old.
4. „Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja Kárpátalján a korabeli helyi sajtó tükrében”, Acta Beregsasiensis, Beregszász, 2001, 9 old.
5. „Az 1956-os forradalom a kortársak visszaemlékezéseiben” Közoktatás c. folyóirat, 2003/2-3.sz., Beregszász, 2 old.
6. „Az 1956-os forradalom elfojtását Kárpátaljáról irányították” Honismeret, 2004/6.sz., Budapest, 6 old.
7. „1956 Kárpátalján” Együtt c. Kisebbségkutatás Könyvek, Lucidus Kiadó, 2006, 29 old.
8. „Az 1956-os forradalom kárpátaljai visszhangja”, Múzeum 1956 emlékére Közhasznú Alapítvány, 2006, 29 old.
9. „1956 és Kárpátalja”, Állam és Nemzet a XIX-XX. Században c. konferencia előadásai, Debrecen, 2006, 9 old.
10. „Az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményei”, Konferencia kiadvány, Budapest, 56-os Intézet, 2007. 23 old. – megjelenés alatt áll.
11. „Deportálások Kárpátaljára, valamint a Szovjetunióba az 1956-os forradalom és szabadságharc ideje alatt”, Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2007. 9 old. – megjelenés alatt áll.
12. „A Magyar egyházak helyzete Kárpátalján az 1956-os forradalom idején”, Konferencia kiadvány, Esztergom, HEH, 2007. 7 old.- megjelenés alatt áll.